CUVÎNT LĂMURITOR

În paginile care urmează traducerile sînt analizate în primul rînd ca act de cultură. Aspectele strict tehnice ale echivalărilor lexico-semantice, gramaticale şi stilistice ocupă un loc mult mai mic decît contextul istoric care a generat contactele culturale concretizate prin respectivele traduceri.

Ceea ce ne-a interesat au fost condiţiile stabilirii unor filiaţii, ale circulaţiei unor idei, motive, teme de la un spaţiu spiritual la altul, respectiv modul în care curentele şi tendinţele culturale europene şi universale s-au manifestat în spaţiul ştiinţific românesc. Am urmărit receptarea unor opere fundamentale ale omenirii în cultura română, precum poemele homerice sau textele biblice, cu trimiteri la celelalte culturi care au servit, eventual, ca filieră de pătrundere a capodoperelor universale în spaţiul sud-est european şi românesc, în special. În acelaşi fel am procedat cu unele scrieri care nu au anvergura celor menționate, dar care au fost, cel puţin în anumite epoci şi pentru un anumit segment de receptori, la fel de celebre: este vorba despre o scriere precum cartea lui Antonio de Guevara, *Ceasornicul domnilor*, despre romanele şi poveştile lui Jules Verne ş.a.m.d. Un loc separat în acest demers a fost alocat traducerilor din anticii latini. Motivaţia analizei pătrunderii scrierilor latineşti – clasice şi tîrzii – în limba şi cultura română a fost dublă:

a) valoarea lor de opere fundamentale pentru omenire, comparabile cu textele homerice sau biblice;

b) rolul lor în studierea latinităţii limbii române şi a romanităţii poporului român.

În sfîrşit, am avut în vedere scrieri teologice, filosofice etc., cu impact mare asupra limbii şi gîndirii româneşti. Este cazul lucrării de devoțiune și dogmatică *Imitatio Christi*, a lui Thomas a Kempis, sau al micului curs de dialectică (retorică clasică, de fapt) al lui Arthur Schopenhauer.

BDD-B710-01 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:38 UTC)

În principiu, privirea analistului a mers de la aceste texte-sursă spre textul-bază românesc. Uneori, însă, am urmărit şi trasee mai complicate: tălmăcirea din latină în slavonă, realizată de Udrişte Năsturel (şi numai după aceea, tălmăcirile în română sau textele realizate direct în română); raportul românesc/francez în scrierile Elenei Văcărescu ş.a.m.d.

Perspectiva a fost întotdeauna diacronică, metoda de lucru – contrastiv-tipologică, în principiu, iar obiectivul final a fost stabilirea impactul acestor acte de receptare şi traducere asupra limbii române literare şi, implicit, asupra mentalităţii româneşti, asupra culturii naţionale din epoca respectivă şi de după aceasta. În mod special ne-a interesat felul în care româna literară a epocii respective s-a dovedit aptă să redea bogăţia de idei, subtilităţile de gîndire, profunzimile psihice ale autorilor traduşi, ca şi expresivitatea limbii în care a redat modul lor propriu de a gîndi şi a simţi. Evident, se iau în considerare întotdeauna cei doi factori – structura generală a limbilor în discuţie, care asigură competenţa lingvistică, precum şi maniera individuală în care mînuitorii condeiului au dat probe de performanţe lingvistice, adecvate conţinutului respectivelor scrieri. Din acest punct de vedere trebuie explicată şi zăbava îndelungată asupra contextelor istorice ale formării traducătorilor români. Ne-au interesat condiţiile care au putut să favorizeze cunoaşterea limbilor-bază de la care au pornit tălmăcitorii români şi statutul de intelectuali al acestora, în situaţia în care au fost obligaţi să lupte cu „strîmtoarea limbii române”. De fapt, premisa de la care am pornit a fost aceea că fiecare epocă istorică a limbii române şi-a avut resursele ei pentru angajarea în actul traducerii. Deplîngerea dificultăţilor din limba-ţintă este aproape un loc comun în istoria universală a traducerilor, aşa încît nu trebuie să absolutizăm realitatea invocată de cei din vechime cu privire la decalajul general al culturii române faţă de culturile altor popoare, mai privilegiate de Soartă. Indiferent de stadiul în care se afla cultura şi limba română, un traducător dotat cu inteligenţă, cunoştinţe de specialitate şi har lingvistic a ştiut să folosească virtuţile compensatoare ale graiului matern în confruntarea cu scrierile străine considerate demne de atenţia conaţionalilor săi. Dacă echivalările nu au avut repere în alte scrieri româneşti, beletristice sau utilitare

BDD-B710-01 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:38 UTC)

(teologice, juridice, administrative etc.), care să fi servit ca sursă pentru selecţia lexicală şi gramatical-stilistică, atunci bunii traducători au făcut apel la limba uzuală, ridicînd la rang de valoare lingvistică ziceri vechi şi înţelepte, strunjite de geniul popular al propriei comunităţi de vorbitori. Dacă nici aici nu au găsit cuvintele şi formele potrivite, le-au împrumutat direct sau le-au copiat prin decalc pe cele din limba străină cunoscută, adaptîndu-le cum au ştiut mai bine la firescul limbii cititorilor pentru care au pregătit versiunea lor. În unele cazuri, au inventat forme care să convină luminării textelor transferate în română. În toate aceste situaţii, truditorilor respectivi li s-a recunoscut statutul de făuritori de limbă română literară, de dascăli luminaţi ai neamului lor. Perspectiva istorică pe care am ales-o nu ne îngăduie să taxăm drept „greşite" soluţiile alese de acei deschizători de drumuri în cultura românească. Versiunile lor conţin forme deviante sau naive, echivalări modalizatoare, omisiuni, adăugiri sau interpretări foarte personale, desigur, cum se poate întîmpla în orice tip de traducere, din orice colţ al lumii. Dar ele sînt greşite numai din punctul de vedere al modernilor, în cele mai multe cazuri. Pentru vremea lor, asemenea inovaţii au constituit probe de virtuozitate, au fost îndrăzneli care au facilitat noi şi noi încercări de refacere a textelor care să contribuie la decantarea unei limbi româneşti literare dotate cu toate atributele modernităţii, bogăţiei şi flexibilităţii expresive, pe măsura unei culturi eliberate de contextul provincialismului, izolării şi decalajelor economico-sociale. Actele de curaj nu rămîn aproape niciodată neremarcate de contemporani şi de generaţiile succesoare, nici în acest domeniu. Lansarea unui singur cuvînt nou în limba naţională, precum *navă*, în textul homeric redat în română de către C.D. Aristia, este consemnată cu recunoştinţă de cercetătorii moderni. Iar cînd îndrăznelile de echivalare nu au „prins" la publicul dornic să utilizeze limba română strunjită prin eforturilor traducătorilor, au rămas măcar dezbaterile fertile care au direcţionat noi eforturi de perfecţionare a limbii române literare. Timpul a cernut întregul zăcămînt scos la lumină de aceşti truditori ai cuvîntului, iar în ţesătura graiului românesc actual au rămas nestematele adevărate şi, în plus, capacitatea de a recunoaşte și separa vocabula corectă, potrivită, de cea vernaculară. Pornind de la aceste traduceri, se pot studia mai bine

BDD-B710-01 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:38 UTC)

limitele şi contextele în care se manifestau diversele registre şi stiluri ale limbii naţionale. Pentru aceasta, a fost nevoie de efortul unor generaţii întregi de traducători în limba română. Aceştia i-au precedat, apoi i-au secondat pe creatorii propriu-zişi de opere originale în limba maternă. Puţini sînt, chiar printre specialişti, aceia care au cunoştinţă despre corul detractorilor contemporani ai unor Coresi, C.D. Aristia, E. Lovinescu ş.a. Peste timp, au rămas doar contribuţiile valoroase ale celor huliţi atunci. Textele lor sînt reluate astăzi în ediţii academice, achiziţiile lor lexicale şi gramaticale sînt analizate în tratatele ştiinţifice de istorie a limbii, iar cuvintele şi sintagmele lor sînt folosite ca un bun comun, intrat definitiv în comunicarea cotidiană a întregii obşti a vorbitorilor de limbă română.

În sfîrşit, perspectiva didactică vizibilă în expunerile din aceste pagini reprezintă un defect profesional al autorului, desigur, dar are şi o explicaţie mai concretă. Cele mai multe texte care alcătuiesc acest volum au fost, la origine, prelegeri susţinute în faţa unor studenţi sau în faţa unui public eclectic. Pe lîngă studenţii şi masteranzii cărora am considerat că trebuie să li se reamintească fapte peste care în mod sigur au trecut cu repeziciune, prin forţa lucrurilor, la momentul cînd le vor fi studiat, de va fi existat un asemenea moment, auditorii şi, apoi, cititorii publicaţiilor periodice au fost persoane cu formaţie profesională foarte diferită (teologie, sociologie, istorie etc.). În unele cazuri, materialul se adresa unor filologi străini, care ştiau foarte puţin lucruri despre limba, cultura şi civilizaţia românească. Toate acestea au determinat numeroasele explicaţii suplimentare, referitoare la date elementare, la fenomene fundamentale din evoluţia limbii şi culturii române. Alteori, se insistă asupra unor realităţi istorico-sociale, economice, în context naţional şi instituţional, sub forma unor paranteze sau chiar a unor paragrafe întregi, din acelaşi motiv.

Altfel spus, traducerile au reprezentat un pretext pentru rememorarea unor fapte de cultură datorate unor personalităţi definitorii pentru identitatea noastră spirituală.

Petre Gheorghe Bârlea

BDD-B710-01 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:38 UTC)